

Hans Scharoun: Cultuur is gelijk aan gestructureerd leven

Kultur ist einheitlich strukturiertes Leben.

Deze korte (en bijna onvertaalbare) stelling staat in een inleiding die Hans Scharoun in 1964 schreef voor een populair werk over barokarchitectuur in Europa. ‘Leven’, gestructureerd volgens verenigde – of verenigende? – principes; de aanname dat ‘leven’ en ‘cultuur’ één en hetzelfde zouden kunnen zijn; architectuur als een ‘direct verband tussen mensen en ruimten’. In deze bewoordingen liet Scharoun zich uit over de architectuur van de Barok en zijn belangstelling daarvoor.

Volgens het wereldbeeld van Scharoun beslaat de barokarchitectuur een periode uit de architectuurgeschiedenis, die een overgang vormt tussen de rationele principes van de Griekse architectuur en de expressie van beweging, van extase zelfs, zodat de barok een positie toevalt in een historische periode van alleenheersers en culturele verandering (en, met name in het Duitsland van na de Dertigjarige Oorlog, van extreem cultuurpessimisme). Tegelijkertijd drukte de dubbelfocale (Scharoun heeft het over ‘polen’) of multifocale geometrie van de late Duitse barok volgens hem een verlangen naar eenheid uit, iets dat appelleerde aan zijn eigen preoccupatie met ingewikkelde ruimtelijke configuraties en met het elimineren van dominante symmetrieën door deze veelvuldig te laten terugkomen.

Deze kwesties kwamen waarschijnlijk het meest tot uiting in het belangrijkste project van Scharoun, de Philharmonie in Berlijn, waarin misschien wel alle thema’s die de architect gedurende zijn leven bezighielden, werden samengebond. De publicatie van zijn korte voorwoord over barokarchitectuur viel samen met de oplevering van dit gebouw en de tekst is geïllustreerd met afbeeldingen van het exterieur en het interieur van de concertzaal. De combinatie (waarschijnlijk met Scharoun’s instemming) van het gebouw en de overpeinzingen over de barok kun je opvatten als een aanwijzing voor een zekere affiniteit met de barok en als een erkenning, dat zijn eigen denkbeelden over een verenigd maar complex geheel schatplichtig waren aan de beleving van barokke ruimten.

In een tekst die Scharoun in 1953 liet schrijven als onderdeel van het prijsvraagontwerp voor het Mannheim Nationaltheater (dat kan worden gezien als een voorganger van het Berlijnse project) wordt het auditorium omschreven als ‘een ruimtelijke ordening die hun [Scharoun doelt op het publiek] innerlijke emoties en ontroering mogelijk maakt. Ze raken op een hoogst persoonlijke manier betrokken en niet geïsoleerd. De a-perspectivische kijk op de zaak is in wezen een betrokken kijk (...) De plaats van de toeschouwers is de plaats van de betrokkenen. De kwestie van de communicatie tussen het toneel en het publiek wordt dus op een andere, organische manier opgelost.’¹ Later gebruikte de Zwitserse schrijver en architect Max Frisch in een tekst over de Philharmonie gelijksoortige bewoordingen om het effect van Scharoun’s ruimtelijke manipulaties te beschrijven: ‘(...) het voelde alsof ik in een doolhof werd meegevoerd – “werd meegevoerd, niet “was verdwaald” – door de ziel van het organisme zelf. Wanneer ik “doolhof” zeg, dan bedoel ik dat het gebouw zichzelf niet rationaliseert, net zoals een landschap zichzelf niet rationaliseert (...)’²

Deze lezing van de Philharmonie is vanzelfsprekend ingegeven door Scharoun’s preoccupatie met complexe architectonische hiërarchieën – zó complex dat uiteindelijk iedere ervaring van een alles dominerende hiërarchie verdwijnt. Hier ligt dan ook het fundamentele verschil, dat de architect in zijn voorwoord ook noemt, tussen de gerichte ruimtelijke extase en beweging van de barokke architectuur en het ‘gedemocratiseerde’ ruimtegevoel dat de Philharmonie kenmerkt. Het concerthuis voor een samenleving, die zich moeizaam uit het verleden van het totalitarisme ontworstelt, als een deconstructie van barokke ruimtelijke operaties? Het blijft een intrigerende gedachte, die enige voeding krijgt door de lezing van het opmerkelijke korte voorwoord van Scharoun.

Vertaling: InOtherWords, Maria van Tol

¹ ‘Über die Baustruktur des Theaters’, tekst geschreven in opdracht van Scharoun voor de prijsvraag voor het Mannheim Nationaltheater (1953), getypte kopij, citaat uit: Peter Blundell Jones, *Hans Scharoun* (Londen: Phaidon, 1995), 160.

² Max Frisch, citaat van Heinrich Lauterbach (voorwoord) in: Peter Pfankuch, *Hans Scharoun*, tentoonstellingscatalogus (Akademie der Künste Berlin/Deutsches Schiffahrtsmuseum Bremerhaven, 1969), z.p.

Hans Scharoun: Culture Is Life with a Unified Structure

Kultur ist einheitlich strukturiertes Leben.

This small and fairly untranslatable pronouncement appears in Hans Scharoun’s introduction to a popular work on European Baroque architecture. ‘Life’, structured according to unified – or unifying? – principles; the presupposition that ‘life’ and ‘culture’ could be one and the same; architecture as a ‘direct connection between human beings and spaces’. These were the terms in which Scharoun described Baroque architecture, and his interest in it.

In Scharoun’s world view the architecture of the Baroque was located in the history of architecture, a period of transition, from the rational principles of Greek architecture to an expression of movement, even ecstasy, which located the Baroque in a historical period of absolute power and cultural fluidity (and, particularly in Germany after the Thirty Years’ War, extreme cultural pessimism). At the same time, the two-centred or multifocal (Scharoun speaks of ‘poles’) geometries of the late Baroque in Germany for him reflected a desire for unity, which resonated with his own preoccupations with intricate spatial configurations and the suppression of overriding symmetries by offering a multiplicity of these.

These concerns were probably most visible in his major, arguably definitive, project, the Berlin Philharmonie. Scharoun’s short introduction on Baroque architecture coincides with the completion of this building and the text is illustrated with exterior and interior views of the concert hall. The juxtaposition (probably endorsed by the architect) of his building with the ruminations on the Baroque can be taken as an indication for an affinity and the recognition that his own idea of a unified, yet complex whole was indebted to the experience of Baroque spaces.

In a text commissioned by Scharoun for the competition the design for the Mannheim Nationaltheater (which can be seen as a predecessor to the Berlin project) the auditorium is described as ‘a spatial order which allows for their [the audience’s] inner emotion and affectation. They are in the most personal way affected and not isolated. The a-perspective view of things is by its nature and affected view. . . . The place of the spectator is the place of the affected. Thus the question of communication between stage and people is solved anew in an organ-like manner.’ In a text on the Philharmonie the Swiss writer (and trained architect) Max

Frisch later described the effect of Scharoun’s spatial operations in similar terms: ‘I felt guided as if in a labyrinth – guided not lost – by the spirit of the organism itself. By labyrinth I mean that it does not rationalise itself, in the same way that a landscape does not rationalise itself . . .’²

This reading of the Philharmonie is obviously inspired by the intricate architectural hierarchies in Scharoun’s work, which are so complex that ultimately the experience of hierarchy itself evaporates. It is also here where there is a fundamental difference – mentioned by the architect in the preface – between the directed spatial ecstasy and movement in Baroque architecture and the ‘democratised’ experience of space of the Philharmonie. The concert hall for a society caught in the process of shedding its totalitarian past as a deconstruction of Baroque spatial operations? It remains an intriguing thought, possibly justified by the remarkable short preface.

¹ ‘Über die Baustruktur des Theaters’, text commissioned by Scharoun for the competition for the Mannheim Nationaltheater (1953), typescript, quoted from Peter Blundell Jones, *Hans Scharoun*, (London: Phaidon, 1995), 160.

² Max Frisch, quoted from: Heinrich Lauterbach (preface), in Peter Pfankuch, *Hans Scharoun*, exhibition catalogue (Akademie der Künste Berlin/Deutsches Schiffahrtsmuseum Bremerhaven, 1969), unpaginated.